

Limbajul în valorificarea diversității cultural lingvistice: Diversitate – minorități – echitate

Natalia CUȚITARU
Republica Moldova

Peisajul socio- cultural și diversitatea lingvistică a găgăuzilor

Într-o epocă aflată sub semnul complexului fenomen al mondializării, promovarea diversității cultural-lingvistice este vitală pentru comunicarea și colaborarea între națiuni. Vom încerca să abordăm acest subiect, străduindu-ne să reflectăm doar câteva din axiomele legate de diversitatea cultural-lingvistică a unei comunității din sudul republicii Moldova, Unitatea Teritorial Autonomă Găgăuzia, o regiune, locuită preponderent de gagauzi, un popor de etnie turcă, vorbitor al unei limbi turcice și apropiat cultural de turci, însă de confesiune creștin- ortodoxă.

Actualmente, găgăuzii (153.000 de locuitori) geografic locuiesc compact în nord-vestul și sud-estul stepei Bugeacului (1.800 km²), iar administrativ în raioanele Comrat și Ceadâr-Lunga, în unele sate din raioanele Basarabeasca, Taraclia și Vulcănești ale Republicii Moldova. Aici trăiesc 165.795 locuitori, din care găgăuzii constituie 134.455 (82,5%), rușii — 11.768 (7,09%), moldovenii — 8.276 (4,99%), bulgarii — 7.880 (4,7%), ucrainenii — 4.674 (2,80%). reprezentanții altor etnii constituie 1.258 persoane (0,76%).

Acest spațiu geografic al Moldovei reprezintă o regiune specifică prin cadru socio-cultural, prin multilingvism și multiculturalism, prin diversitatea arhitecturii folclorice și trăsături etnice specifice. Peisajul cultural al acestui spațiu a fost profund marcat de destinul său istoric. Apariția găgăuzilor pe scena istoriei se dovedește la fel de interesantă precum destinul acestei minorități, puțin numeroase, dar cu implicații puternice în peisajul politic din Basarabia. Ei au fost, de cele mai multe ori, fără să-și da seama, pionii ai repetatelor campanii de rusificare, devenind cu timpul o etnie rusificată, cu o istorie mereu provocatoare. Presiunea sistemului limbii ruse (dominantă) asupra limbii găgăuze (dominate) a fost exercitată din două direcții:

- a) din exterior/datorită mediului rusc, purtătorii limbii minoritare au fost constrânși să devină „bilingvi”, deoarece numai prin însușirea limbii ruse puteau accede la o treaptă superioară în societate;
- b) din interior/datorită amestecului, în conștiința vorbitorilor, a două sisteme glotice diferite: cel al limbii materne și cel al limbii ruse.

Criteriile socio-culturale în geografia regională sunt:

- diferența limbilor;
- diferența codurilor culturale;
- diferența strategiilor de utilizare (norme lingvistice, culturale).

Constructul identității social-culturale este considerat a avea un rol central și mediator ca determinant al atitudinilor și comportamentelor lingvistice. În acest context, S.Marcus face o observație magistrală privind sporirea dimensiunii nobile a limbii: „Să înveți să trăiești plăcerea locuirii în ea, dar și

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

plăcerea de a ieși din ea, pentru a trăi în lume și pentru a duce acolo creativitatea de la locul tău, apoi, cu această experiență câștigată, să te întorci îmbogățit, trăind plăcerea revenirii” [4, p. 40].

În autonomia găgăuză sunt declarate trei limbi oficiale: găgăuză, rusa și româna. Studiile recente realizate ne demonstrează că limbile circulante pe teritoriul autonomiei sunt foarte neuniform distribuite în rândul diferitor categorii socio-demografice. Dimensiunea lingvistică în regiune este specifică prin orientarea spre predominanța unei alte limbi decât limba maternă a etniei. Limba de stat nu este utilizată în proporții importante. Deși, pe de altă parte, diversitatea și, în special cunoașterea limbii unui alt popor este o bogăție culturală atât pentru individ cât și pentru întreaga societate. Însușită în mediul ei etnic, limba oferă o mulțime de subtilități, aproape imposibil de interiorizat în afara lui, întrucât „structura psihică particulară a unui popor determină anumite aspecte ale structurii limbii” (Gh. Ivănescu), ceea ce explică de ce „a vorbi o limbă e a adopta cu vremea un suflet” (Iorga).

Pe de altă parte, învățarea simultană a două limbi este nu doar benefică, ci și rațională, deoarece, prin solicitarea intelectulă sporită, stimulează creierul în sens pozitiv, favorizând, astfel, și dezvoltarea cognitivă. E lucru constatat și argumentat științific: multilingvismul lărgeste accesul la informație, stimulează activarea și dezvoltarea cerebrală, crește creativitatea și potențialul inventiv, prin comparația și conștientizarea diferențelor dintre infrastructurile subtile ale limbii materne și ale limbii învățate poate iniția alte modalități de organizare a gândirii, de utilizare a structurilor cognitive, în ultimă instanță, amplifică inteligența, capacitatea de procesare a datelor. Specialiștii în domeniu recunosc, de comun acord, că a „jongla” cu două coduri lingvistice nu e un lucru ușor, dar, cu siguranță, nu este un aspect de neglijat. Dimpotrivă, acest demers didactic constituie un bun exercițiu de relativizare și de deschidere, iar vorbitorul experimentează în mod judicios ambele componente.

De altfel, în *Strategia referitoare la multilingvism a Uniunii Europene* se subliniază faptul că vorbirea mai multor limbi pe lângă limba maternă, precum și înțelegerea altor culturi, întărește legătura dintre diferitele părți ale Europei, precum și faptul că limbile reprezintă calea ce trebuie urmată pentru atingerea integrării sociale și a dialogului intercultural. „Învățarea unei limbi nu înseamnă doar accesarea unui cod de comunicare. Prin învățarea limbilor și printr-o incursiune în punctul de vedere al celorlalți, devenim mai toleranți, mai dispuși să facem compromisuri, mai conșienți de complexitatea societății noastre. Nu aparținem doar unei limbi materne, ci suntem alimentați de o varietate de culturi” [3]. Astfel, politica Comisiei Europene în domeniul multilingvismului își propune trei obiective:

- să încurajeze învățarea limbilor străine și să promoveze diversitatea lingvistică în societate;
- să promoveze o economie multilingvă performantă;
- să ofere cetățenilor acces la legislația, procedurile și informațiile despre Uniunea Europeană în propriile lor limbi.

Mai mult, prin Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi (CECRL), politica lingvistică europeană a ultimilor ani creează premisele ameliorării atitudinii față de culturile și limbile europene (și nu numai), oferă suport instituțional intențiilor și demersurilor de intercunoaștere culturală între componentii tradiționali ai Europei, iar mai nou extinde acest suport spre orice altă cultură, oriunde va fi fiind aceasta amplasată geografic. Tocmai de aceea, multiculturalismul sau „dialogul pluralismelor” [3], după cum este numit în literatura de specialitate, pledează în favoarea unui spațiu cultural deschis, iar pentru gestionarea contactului dintre mai multe limbi, culturi, identități culturale, inclusiv ale celor minoritare (Emil Cioran spunea că „popoarele mici au întotdeauna orgoliul rănit”), e nevoie de a dezvolta învățământul intercultural al limbilor.

De asemenea, trebuie subliniat faptul că situația de bilingvism din Republica Moldova este determinată nu doar de vorbitorii nativi ai limbilor română și rusă, adică de moldoveni și de ruși, ci și de reprezentanții altor etnii, în special, ucrainenii, găgăuzii și bulgarii, care în mare parte își abandonează propriile limbi materne și adoptă limba rusă. Limbile minoritare au o pondere comunicativă redusă și reprezintă doar forme de manifestare a culturii spirituale a etniilor. În UTAG limba română este implicată într-o modalitate de comunicare socială care se desfășoară în condițiile bilingvismului. Efectele lingvistice ale acestui sistem de comunicare bilingvă nu pot rămâne fără urmări mai ales ținând cont de

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

durata procesului. În regiune, relațiile dintre limba română, pe de o parte, și limba găgăuză, pe de altă parte, nu sînt interpretate în planul concurenței sau al antagonismului, ci în raport cu creșterea numărului vorbitorilor de limba română și nu în perspectiva micșorării numărului vorbitorilor limbii găgăuze.

Identitate și interculturalitate

Dezvoltarea interdependenței oamenilor și culturilor în societatea globală a secolului XXI ne obligă să acordăm mai multă atenție problemelor interculturale. Pentru a putea trăi și funcționa în mediul multicultural de astăzi, oamenii trebuie să fie competenți în comunicarea interculturală. Interculturalitatea înseamnă, înainte de toate, respectul diferențelor. După cum remarcă Michael Byram [2] într-o lucrare consacrată societăților multiculturale și proiectului unei educații interculturale, pluriculturalitatea se referă la capacitatea de a te identifica și a participa în multiple culturi; interculturalitatea vizează capacitatea de a dobândi experiența și a analiza „alteritatea culturală” (fondul cultural al altora) precum și de a utiliza această experiență în scopul reflecțiilor asupra unor teme ce țin, într-un mod sau altul, de propriul mediu cultural. Interculturalitatea implică atitudinea de a fi deschis, interesat, curios și empatic față de cei care aparțin altor culturi – ceea ce constituie o premisă relevantă pentru acțiuni corelate în baza unor scopuri comune, ca și pentru dezvoltarea unei mai bune auto-cunoașteri și auto-înțelegeri.

Identitatea culturală este domeniul în care etnicul apare mai pronunțat, cultura găgăuză fiind cea cu care se identifică marea parte a locuitorilor autonomiei. Actual, are loc procesul de schimbare continuă a stereotipurilor mintale în domeniile culturologiei și a filosofiei limbajului. În legătură cu aceasta, faptele cultural-lingvistice trebuiesc expuse/ reflectate sub aspect diacronic și *pluridimensional* [5]. În educația cultural-lingvistică miza este pusă pe dezvoltarea competențelor policulturale, a deprinderilor de toleranță, corectitudine interculturală. Instituția publică, ca instanță de transmitere a valorilor, se va centra pe pluralitatea culturilor pe care mediul multicultural îl presupune [6]. Acest obiectiv presupune două aspecte: pe de o parte, vizează adaptarea educatului la mediul propriu, al regiunii, culturii sale particulare, cu toate trăsăturile, iar pe de altă parte, acest tip de școală îi propune să asigure adaptarea educatului la mediu în condițiile coexistenței mai multor grupuri, coduri culturale. În consecință, la un nivel superior al comportamentului social, interlingvismul ar putea stimula și facilita apropierea fi rească și necesară între națiuni, cu alte cuvinte dialogul și înțelegerea (în accepțiunea largă a termenilor).

Diversitatea ca model educațional

Din ce în ce mai mult, școala devine o mare diversitate culturală, un loc al întâlnirii și al schimbului de modele sau de referințe valorice. Diversitatea culturală nu mai este un prejudiciu, ci o realitate care trebuie fructificată în mediul școlar. Pluralitatea culturală pune nu numai problema apărării diferențelor, ci a dialogului cultural, care recunoaște că fiecare trebuie să contribuie la îmbogățirea experienței umane și că fiecare dintre ele este un efort de universalizare a unei experiențe particulare. A face educație interculturală presupune ca însuși procesul educațional să se realizeze într-un mediu interacțional, prin punerea alături, față în față, a purtătorilor unor expresii culturale diferite. Educația formală, cea care se realizează în cadrul instituțiilor de învățământ, este în primul rând locul în care respectul față de diversitatea etnică din Moldova trebuie să fie vizibil și încurajat pentru că educația formală este cea sistematică, organizată, legală, reprezentativă pentru spațiul cultural în care trăim.

Educația interculturală are două dimensiuni care se articulează indisolubil una cu cealaltă :

- a cunoștințelor ce furnizează tinerilor mijloace conceptuale pentru a percepe realitatea și a interpreta informațiile pe care le primesc, de a le asigura o informare corectă, obiective care să le permită să depășească stereotipurile și prejudecățile, să se situeze și să comunice într-o lume diversă ;

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

- a experienței, ce înscrie educația în viață, mobilizează ansamblul personalității individului și potențialul de învățare, el va ști să descopere și să stăpânească sentimentele în cadrul relațiilor sociale-interculturale, să-și respecte aproapele, să coopereze cu semenii săi.

Criteriile de succes în realizarea educației interculturale sunt:

- a) asigurarea unei balanțe între diferitele finalități majore ale educației (scopuri culturale, profesionale de calificare, sociale, de dezvoltare profesională);
- b) asigurarea de oportunități pentru comunicare și cooperare, chiar între grupuri diferențiate;
- c) asigurarea de șanse egale de educație;
- d) reflectarea diverselor realități specifice societăților multiculturale prin toate tipurile de curriculum;
- e) prezentarea informațiilor din cât mai multe perspective, pentru a stimula conștiința diversității și a unității prin diversitate. Toți tinerii trebuie să învețe să trăiască și să interacționeze pozitiv în această lume diversă [6].

Deci, egalitatea diferențelor trebuie să fie baza educației interculturale. Pentru a acorda oportunități și posibilități egale tuturor culturilor, pentru dezvoltarea fiecărei culturi și identități educația interculturală trebuie să respecte diferențele și să promoveze egalitatea. Acest lucru contribuie la depășirea inegalităților sociale. Didactica contemporană promovează concepte și atitudini educaționale noi, menite să determine forme variate de comunicare, cooperare și colaborare în sprijinul educabililor. În acest context, educația interculturală nu trebuie să se limiteze în mod exclusiv la transmiterea unor conținuturi specifice în cadrul unei discipline particulare, consolidarea abordării sale interdisciplinare este fundamentală; nu poate fi concepută doar pentru mediul școlar, ci și în legătură cu extrașcolarul (familie, grupuri sociale, instituții, comunități, mass-media). Curricula universitară trebuie să răspundă nevoilor de formare ale educabilului, să-i confere achiziții la un nivel suficient integrării, să-l conducă spre formarea competențelor transversale pentru învățarea pe tot parcursul vieții, inclusiv a competențelor sociale, culturale care îi vor permite să comunice asertiv și constructiv în diferite medii, să manifeste toleranță, să valorifice diversitatea, să depășească stereotipii și prejudecățile. Se remarcă și o schimbare a rolului profesorului, care depășește funcția de a comunica modele și programe, acesta trebuind să acorde o mai mare atenție spiritului de inițiativă și creativității, centrarea întregii acțiuni fiind pe educabil.

Inițierea și derularea proiectului *Promovarea și dezvoltarea educației interculturale în formarea inițială a cadrelor didactice*, cu suportul financiar al Fundației Elvețiene pentru Copii „Pestalozzi”, în parteneriat cu alte trei universități din Moldova, a reprezentat o provocare pentru cadrele universitare de la USC, necesitând multă creativitate în concepere, dinamism în derulare, responsabilitate în monitorizare, flexibilitate în luarea deciziilor.

Consecvenți ideii că o lecție modernă este o lecție activă, în pregătirea lecției, profesorul trebuie să-și pună în joc toate cunoștințele sale și întreaga sa pricepere pentru a recurge la un registru de metode, procedee și tehnici active, propunem unele modele tematice de demersuri pentru studenții de la *Limbi și literaturi*, cu unele sugestii pentru organizarea demersului didactic în cheia cadrului ERRE (Evocare/Realizare a sensului/Reflecție/Extindere).

Tema: Geografia culturală a regiunii - sinteză de elemente culturale comune

Obiective:

Studenții vor urma :

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

- să utilizeze diverse instrumente de analiză în interpretare a fenomenelor de identitate, înrudire spirituală;
- să argumenteze, interpreteze prin opinii personale fenomenele de simbol, cod cultural, șoc cultural, alteritate;
- să descopere și să gestioneze prin micro-cercetări diversele probleme adiacente tematicii unității de curs din surse suplimentare de informație pentru a genera sinteze, analize la subiect;
- înțelegerea codului cultural al societății în care trăiesc.

Unități de conținut:

- Sisteme de valori, tradiții și credințe.
- Cultura română în imaginarul altor etnii.
- Codul cultural și contextul înrudirilor spirituale: contact și transfer cultural.
- Dinamica elementelor culturale și semnificația simbolurilor.
- Ritualul– mijloc de afirmare a identității.
- Obiceiuri și tradiții din civilizația neamului.

Termeni-cheie: cod cultural, tradiție, înrudire spirituală, ritual, simbol identitar, alteritate, transfer cultural.

Evocare

Tehnica :Sinergia interculturală

Scop: În ce constă identitatea și ce ne face să fim ceea ce suntem?

1. Se formează grupe din membri ai mai multor culturi.
2. Membrii grupului își declină, în scris, originea națională și propriile specificități de natură culturală.
3. Se listează presupuzițiile culturale cu privire la ceilalți membri, așa cum îi percep ei.
4. Listele sunt prezentate, puse în discuție, comentate de fiecare.

Prin discuții, sunt deslușite atuurile fiecărei culturi naționale: coduri, convenții, forme de comportament, tradiții, ritualuri.

Scrierea liberă. Scrierea fără oprire, timp de 3 minute, a ideilor în raport cu afirmația:

"Un popor își găsește identitatea prin unitate de pământ, limbă și conformație spirituală"(Mihai Eminescu). Discuții.

Realizare a sensului

Tehnica :*Cubul*

1. Descrie/ Ce valori tradiționale ale altor națiuni și comunități cunoști?
 2. Compară/ Compară sistemul de valori care ghidează viața, opțiunile membrilor diverselor etnii.
 3. Asociază/ Tezaurul cultural din perspectiva diferențelor cultural-lingvistice.
 4. Analizează/ Barierele de ordin cultural, dorința de a se conforma modelelor sociale, „conformism” la ideile vechi, dar și la cele noi?
 5. Aplică/ Demonstrează rolul și importanța promovării în educația „cetățeanului lumii”, a cooperării și respectului pentru culturi, obiceiuri și tradiții?
 6. Apreciază /Argumentează Care sunt soluțiile dezvoltării capacităților de toleranță și respect între oameni și culturi de factori diferite?
- (Text, vezi anexa , fișele bibliografice). Dezbateri, discuții.

Reflecție

Tehnica Ce? De ce? Când? Cum? Unde? Cine?

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

Ce tradiții, obiceiuri -ca mijloc de afirmare a identității cunoști?
Ce știi despre ”Masa reintregirii” la chinezi?
De ce în diferite regiuni ale lumii se păstrează cu acuratețe tradițiile și obiceiurile de Crăciun?
De ce trebuie să fim mândri de rădăcinile noastre, de frumoasele obiceiuri și tradiții strămoșești?
Cum trebuie să-ți cinstești obiceiurile autohtone ?
Cum este Cina ritualică de Ajunul Crăciunului la diferite popoare?
Sesiuni de dezbateri pe echipe. Schimbul de idei și puncte de vedere. CD cu filmulețe video cu aspecte din activități culturale realizate.

Extindere

Proiect de grup: *Prin labirintul culturilor și tradițiilor*. Elaborati (pe platforma de socializare online) invitația de implicare în proiect prin desene, colaje, picturi, lucrări care să surprindă elemente de identitate națională românească, ca expresie a caracterului național, raportate la limbă, cultură, obiceiurile, tradițiile, cutumele naționale specifice.

Text

„Pluralismul cultural european este produsul unei istorii lungi și continue care implică acceptabilitatea altuia, toleranța, coexistența plurală, dar cu șansa afirmării pozițiilor proprii. Fiecare țară și-a dezvoltat și prezintă anumite caracteristici culturale, coduri, convenții, puncte de vedere și forme de comportament. În Belgia, accentul se pune pe îndeplinirea datoriei, dar toleranța față de risc este scăzută. Important este să fii descurcăreț; este mai puțin important să fii tolerant sau gânditor. Germania are o toleranță față de risc scăzută, accentul fiind pus pe realizarea de sine, iar conducerea și independența ca obiective în viață. Pentru olandezi, preocuparea este ridicată în ceea ce privește specializările și realizarea sarcinilor de serviciu, fiind mai puțin interesați de realizarea de sine. Au un grad ridicat de toleranță a riscului și preferă să fie mai degrabă reactivi decât activi, cu accent pus pe a fi descurcăreț. Francezii pun mare accent pe logică și rațiune, ținând seama de opiniile individuale. Stilul și energia sunt esențiale pentru succesul organizațional. Este important să fii în aceeași măsură descurcăreț, matur, stabil și om de încredere. Italia are un grad redus de toleranță a riscului și un grad ridicat de evitare a incertitudinii. Italienii sunt receptivi la afecțiune și căldură, dar prezintă totuși un grad ridicat de masculinitate. Sunt competitivi, dar preferă să folosească deciziile de grup și prezintă un grad moderat de distanțare față de putere.”

(Inspirate și prelucrate de pe adresele de internet: www.didactic.ro; www.google.ro)

Tema: Multilingvismul și fenomenele de interferență

Obiective:

Studentii vor urma:

- să identifice și să descrie conceptele specifice educației multilingvistice;
- să comenteze principalele trăsături distinctive legate de multiculturalitate și multilingvism;
- să înțeleagă și să respecte diferențele lingvistice, diversitatea în situații profesionale multilingve;
- să identifice diferite fenomene de natură socio-culturală, în contextul unei evoluții a comunicării interculturale și multilingvistice;

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

- să comunice idei, probleme și soluții din domeniul științelor lingvistice;
- să dezvolte competențe de comunicare și relaționare interpersonală și intercomunitară;
- să valorifice principiul abordării interculturale a comunicării, a multilingvismului.

Unități de conținut:

- Opoziția sociolingvistică între „multilingvism” și „plurilingvism”.
- Limbajul în valorificarea diversității cultural-lingvistice: diversitate – minorități – echitate.
- Mediul multicultural și barierele lingvistice în comunicarea multilingvistică
- Mărcile multilingvismului specifice zonei Bugeacului.
- Idiolectul vorbitorului bilingv: bariere lingvistice

Termeni-cheie: *multilingvism, idiolect, bilingvism, diglosie, plurilingvism, anxietatea, etnocentrism, stereotipuri, prejudecăți, mediere lingvistică, cod lingvistic.*

Evocare

Tehnica: Discuție frontală:

a. „Este o greșală să spui că avem un limbaj natural: limbile sunt prin instituție arbitrariu și convenție a popoarelor”. (Rabelais)

b. „O persoană care vorbește patru limbi, valorează cât patru oameni”. (Carol Quintul)

Crezi că multilingvismul este o amenințare?

Consideri că fiecare limbă folosită în țara ta este la fel de importantă sau există o diferență? Și de ce? Din toate limbile pe care le folosești, indiferent dacă acestea sunt la studii sau la domiciliu, ce limbă este pentru tine cea mai importantă? Sau sunt ele la fel de importante? Poți explica de ce?

Cum ai convinge colegii, prietenii de beneficiile multilingvismului?

Comunicări. Discuții.

Realizare a sensului

Tehnica: Studiu de caz

Realizează un studiu de caz care să reflecte următoarea problemă:

a. „Înțelegerea greșită în mediul on-line (rețele de socializare, blogosferă și jurnalism on-line) a latinității limbii române”.

b. Descrie problema, precizați aria din care face parte, actorii implicați, contextul apariției, motivele pentru care o consideri problemă, posibilele riscuri, acțiunile recomandate pentru soluționare.

c. Limba este garantul identității vorbitorului, al identității comunității etnice și statale. Discuții.

Reflecție

Tehnica: Cadranele

Cadranel I: Precizează rolul multilingvismului în valorificarea diversității cultural-lingvistice.

Cadranel II: Stabilește manifestările multilingvismului în RM: Identitatea limbii române și politica lingvistică europeană.

Cadranel III: Demonstrează aspecte sociolingvistice ale bilingvismului la etniile din comunitatea ta.

Cadranel IV: Prezintă barierele culturale care impun o anumită structură, tipar în comunicarea multilingvă, în anumite zone geografice.

Extindere

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

Tehnica : Proiectul de grup: *Limbajul în valorificarea diversității cultural-lingvistice: diversitate – minorități – echitate.*

Referințe bibliografice

- [1] Byram, M., *Multicultural Societies, Pluricultural People and the Project of Intercultural Education*”, Language Policy Division, Strasbourg, Council of Europe, 2009.
- [2] Chevalier J. ”*Educație interculturală: concept cheie și elemente de metodologie*”, Timisoara: Institutul Intercultural, 2012
- [3] *Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritare*. <http://www.infoeuropa.md/fi/les/carta-europeana-a-limbilor-regionale-sau-minoritare.pdf>
- [4] Marcus S. ”*Limba română – între infern și paradis*”. 80 p, București: Spandugino, 2014.
- [5] Nedelcu A.” *Fundamentele educației interculturale. Diversitate, minorități, echitate*” 272 p, Iasi: Polirom, 2000.
- [6] Popescu, S, ,, *Comunicarea interculturală: Paradigmă pentru managementul diversității*”, p.122 București: 2013.
- [7] <http://www.scribub.com/sociologie/psihologie/comunicare/COMUNICAREA-INTERCULTURA-LA952142023.php>